

UDK: 28-428
28:355.01
Stručni rad
Primljeno: prosinac 2014.

Mehmedalija HADŽIĆ
Islamska zajednica u BiH
Ismeta Mujezinovića 6, BiH – 71000 Sarajevo
mhadzic1@mail.com

PRIMJENA SILE S GLEDIŠTA MUSLIMANSKE TRADICIJSKE INTELEKTUALNOSTI

„Nema prisiljavanja u vjeru – ispravnost se jasno razlikuje od zablude...“ (Kur'an, 2,256).

„Da Gospodar tvoj hoće, na Zemlji bi doista bili svi vjernici. Pa zašto onda ti da prisiljavaš ljude da budu vjernici?“ (Kur'an, 10,99).

„A da je Gospodar tvoj htio, On bi doista cijelo čovječanstvo učinio jednom zajednicom: ali (On je htio drukčije, i tako) oni i dalje imaju različita mišljenja.“

„Zbog toga smo Mi propisali sinovima Israilovim: onaj ko ubije nekoga koji nije ubio nikoga, ili onoga koji na Zemlji nered ne čini – kao da je sve ljude pobijao; a onaj ko bude spasio nečiji život, - kao da je svim ljudima život sačuvao...“ (Kur'an, 5,32).

„O robovi Moji, Ja sam samome Sebi zabranio nasilje te sam ga učio zabranjenim i u vašim međusobnim odnosima pa jedni drugima nasilje ne činite...“ (Hadis-kudsi, zabilježio Muslim).

Kada je s plemenitih visina Bog objavio Poslaniku svojem: *„Ti sa svakim – lijepo! i traži da se čine dobra djela, a neukih se kloni!“*, on je upitao: *„Šta je ovo, o Džibrilu?“* On je odgovorio: *„Zaista, Bog ti naređuje da budeš lijepo s onim koji ti je nasilje učinio, da darivaš onog koji tebi uskrađuje i da obilaziš onog koji tebe ne obilazi!“* (Ibn KESIR, Tefsir, 3,531).

„Bog će patiti one koji na ovome svijetu budu ljude patili.“ (Hadis, zabilježio Muslim).

„... svi islamski pravници (fuqaha'), bez ijednog izuzetka, smatraju da je prisilno preobraćanje

u bilo kakvim okolnostima bez ikakve valjanosti i da je svaki pokušaj prisiljavanja nekog poricatelja da prihvati islamsko vjerovanje težak grijeh; to je osuda koja pobija široko rasprostranjenu zabludu da islam pred poricatelje postavlja alternativu 'preobraćanje ili mač.', (Muhammed Asad).¹

„A ubojstva u ratu? Kako na njih navodite učenike Onoga Koji je rekao da su ljudi sinovi jednog Oca i da treba ljubiti neprijatelje? Crveni se vrag nakesio, pustio iz usta struju ognja i dima, te se veselo udario po leđima debelim repom.

Činimo mi to ovako: mi utuvimo svakom narodu da je od svih najbolji na svijetu. *«Deutschland über alles; Francuska, Engleska, Rusija 'über alles'. I da taj pojedini narod treba vladati svima drugima. Budući da mi tako sve narode uputimo isto, to se oni, osjećajući se neprestano u opasnosti od svojih susjeda, uvijek spremaju na zaštitu i razjaruju se jedni na druge. Što se jedna strana više sprema na zaštitu i razjaruje se zato na svoje susjede, to se više spremaju na obranu sve druge i razjaruju se jedni na druge. Tako su sad svi ljudi, neprestano i prvenstveno zabavljeni pripremama za ubojstva i samim ubojstvima.»* (Lav N. TOLSTOJ).²

„Nacije što su u sebi podijeljene, putem rata spolja, traže mir (koji im nedostaje).“ (HEGEL).

„Činjenica da je ovaj svijet pun rata i zavade jeste znak Božije milosti, koja uvijek prednjači Njegovome gnjevu. Rat i sukob podsjećaju ljude da je samo Bog Mir. Ako ljudi hoće mir, moraju se boriti za Boga, ne za sebe, bez obzira na to koliko veliko može biti njihovo viđenje 'boljeg društva' ili 'sretnijeg svijeta'. Nemir ne mogu izbjeći nastojanjem da ga savladaju na njegovoj razini. Što više nastoje da učine tako, on će ih više žderati. Historija svijeta u dva minula stoljeća je posve dovoljan dokaz za tu tvrdnju. Da bi bilo riješeno ijedno od pitanja koja danas muče čovječanstvo, moramo riješiti pitanje samog čovječanstva. Drukčije rečeno, zbiljni mir u ovome svijetu možemo postići kada ga prvo nađemo u sebi...“ (William CHITTICK).³

„Nema svete predaje u kojoj čovjekovi razlog i svrha nisu u apsolutnome miru. Kao stvorenje on

1 Muhammed ASAD, *Poruka Kur'ana: prijevod i komentar* (Sarajevo: el-Kalem, 1425. h.g./2004.).

2 Lav N. TOLSTOJ, *Ne mogu šutjeti* (Zagreb: Udruga David, 2008.).

3 William C. CHITTICK, „The Metaphysical Roots of War and Peace“, William C. CHITTICK, *In Search of the Lost Heart: Explorations in Islamic Thought*, Albany (Albany, NY: State University of New York, 2012.), 277-290.

je u svijetu mnoštva, pa tako i oprečnosti. Njegovo pristajanje uz Mir je preko mirenja, čime se otkriva kao mirni. Ali takvo pristajanje nije moguće bez rata protiv svojih strasti i s njima povezanih mišljenja i djelovanja kao uzroka nereda i pokrivenosti u svijetu kojem je on potpuna sabranost i namjesnik Mira... Pripadao čovjek ovoj ili onoj svetoj predaji, ovom ili onom narodu i jeziku, njegovo presudno pitanje je: Pripadam li ratu protiv mira ili ratu protiv rata, ratu za nered ili ratu za poredak? Oprečnost mir-rat prima različite oblike u ljudskome jastvu, pa tako i posljedice u svijetu: mir s Bogom i mir sa strašću i ovim svijetom; rat radi Boga i rat protiv Boga...“ (Rusmir MAHMUTĆEHAIĆ).

„Zarad iskrenosti moramo ponoviti da su, historijski gledano, narodi svih tradicija, muslimani, kršćani i jevreji, kao i drugi, imali svoje mahane glede iskrenog slijeđenja dragocjenih ideala svojih religija ili filozofija. Svi smo mi pravili greške i praviti ćemo ih i dalje. Ni muslimani nisu iznimka, a s vremena na vrijeme ambiciozni tirani iskorištavali su religiju ili su je neupućene mase vrijeđale. To nisu razmišljanja o religiji, već je to pokazatelj kakvu očajnu potrebu čovječanstvo ima za boljim obrazovanjem, predanijom brigom za ljudsko dostojanstvo, prava i slobode, kao i za budnom potragom za pravdom, čak i po cijenu obuzdavanja političke i ekonomske pohlepe.“ (Hasan HATHOUT).

Sažetak

S gledišta muslimanske tradicijske intelektualnosti osnova odnosa među ljudima jest mir. Primjena sile se ne isključuje ako ne postoji ni jedna druga održiva alternativa za odbijanje nasilja. Utvrđeni su načini upotrebe sile i postupanja prema nasilniku.

U Kur'anu Časnom izraz „mir“ (ar. silm), sa svojim izvedenicama, spominje se više od stotinu puta. Mir je izvorna i utočišna narav ukupnog postojanja. Sva kretanja i mnoštva svjedoče mir i jednost. Zato pojmu „mir“ u zemaljskim ili svjetskim kategorijama više odgovaraju pojmovi „sklad“ i „harmonija“. Svi pojedinačni odnosi – bilo oni između čovjeka i čovjeka, bilo između čovjeka i svijeta, bilo između čovjeka i društva – uvijek imaju jedan i isti mir po kojem jesu.

Riječ „rat“ (ar. harb) s izvedenim oblicima spominje se u Kur'anu Časnom šest puta. Rat, kojim je ispunjena „ovosvjetskost“, remećenje je mira pa nije poželjan sam po sebi. On je zakonit samo kad se njime potvrđuje mir i pomaže istini protiv laži. U ratu se suprotstavljaju vojske a ne narodi i, stoga vodi se samo protiv onih koji sudjeluju u aktivnom neprijateljstvu. To se neprijateljstvo objektivno ograničava na ratište. Vrijeme trajanja rata je ograničeno ispunjenjem njegova cilja, a on je odbijanje agresije i obuzdavanje oholosti agresora.

ključne riječi: mir, rat, džihad, pravda, istina.

Uvod

Potrebno je odmah na početku podsjetiti na značenje pojma tradicija i na sadržaj sastavnice „muslimanska tradicijska intelektualnost“ u naslovu ovog teksta, uz prihvaćanje činjenice da nijedan pojam nije konačan pa tako ni ono što on znači nije konačno. U različitim kontekstima riječi imaju različita značenja. U skladu s time sve ono što ću ovdje izreći, moje je viđenje i razumijevanje onog u čemu smo ovdje i sada.

Moderno doba je gotovo posve prožeto različitim ideologijskim slikama čovjeka i svijeta pa su i prevladavajuća korištenja brojnih pojmova ideologijska. A ideologija i tradicija jesu dvije posve različite slike svijeta pa, prema tome, i dva različita jezika. Zato u njima ti pojmovi imaju gotovo posve različita značenja.⁴

Vjera (ar. *din*) jest odnos čovjeka s Bogom. Čovjek vjeruje jer je vjeru kao dar primio od Boga i svoj život organizira u skladu s njome. Primio je to od Boga koji je Milostivi Samilostivi. Ta vjera je, načelno govoreći, jedna ista, i ponuđena je na dar čovjeku koji je on prihvatio još u predegzistenciji (ar. *azal*). Iskaz i oblik Božje vjere (ar. *din-Allah*) mijenjali su se od jednog do drugog doba, od jednog do drugog mjesta. S obzirom na to da je Bog poruku svoju objavio preko svojih vjerovjensnika, onda su oni to što je objavljeno njima, vjeru jednog Boga, prenijeli različitim ljudima, u različitim dobima i na različitim jezicima. Prava tradicija je to što povezuje čovjeka s tim objavljenjem Božje vjere, odnosno s objavom.⁵

Između tradicije i nasljeđa postoji suštinska razlika. Svaka tradicija povezuje čovjeka s njegovim Stvoriteljem, s Bogom. A nasljeđe

⁴ Pri razmatranju pojmova rijetko se ima u vidu činjenica „da i različiti narodi mogu imati kvalitativno različite slike svijeta, socijalne organizacije i osnovne vrijednosti.“ Thomas Hylland ERIKSEN, *Paranoja globalizacije: Islam i svijet poslije 11. septembra* (Sarajevo: Sejtarija, 2002.), 147.

⁵ „Tradicija ... znači Božiju vjeru skupa sa svim teoretskim i praktičnim učenjima koja su ljudima poslana od Boga, a koja su prenošena iz naraštaja u naraštaj... Tradicija predstavlja Božansko naslijeđe dato ljudima preko Božijih poslanika. Posredstvom tradicije čovjek se može približiti Bogu...“ William C. CHITTICK, „Interview“, *Znakovi vremena*, sv. 9, br. 32 (Sarajevo: Naučnoistraživački centar „Ibn Sina“, 2006.), 40-61. „Ono što je označeno Tradicijom predstavlja ukupnost uzajamnosti između svake pojedinačnosti svijeta mnoštva s Jednošću koja se upravo preko te mnoštvenosti otkriva i potvrđuje... Za tradiciju nema pojedinačnosti bez svrhe. Njezin uzrok i posljedica jesu dobro.“ Rusmir MAHMUTĆEHAJIĆ, *Sarajevski eseji: politika, ideologija i tradicija* (Zagreb: 2000.), 55-56.

je takvo samo u posebnim slučajevima. Njegov izvorni autoritet može biti sve u historiji. Nasljeđe nikada nije i ahistorijsko, a tradicija to vazda jeste.

Sadržaj sastavnice „muslimanska tradicijska intelektualnost“ je iznimno raznovrstan i plodonosan. On proistječe iz više islamskih disciplina: prava (*usul al-fiqh* i *fiqh*), teologije (*kalam*), filozofije (*falsafah*) i sufizama (*tasawwuf*).

Međutim, začuđujuća je činjenica, kako primjećuje M. A. Muqtadar KHAN (Muktedar HAN), da središnju poziciju u njoj zauzima pravna misao čije se proučavanje i danas protežira, dok je „oblast političke filozofije“, koja proučava i razvija ideju društvenog uređenja u svjetlu islamskog nauka, ostala nerazvijena. Razlog tomu jest činjenica da je oblast političke filozofije u muslimanskom mišljenju vrlo rano zanemarena. I tako, dok broj islamskih pravnika širom muslimanskog svijeta prelazi danas brojku od više stotina hiljada, broj islamskih političkih teoretičara i filozofa skoro da je zanemariv. Otuda je primjetna oskudnost literature iz oblasti (islamske) političke teorije i filozofije u muslimanskom svijetu.⁶

1. Definicija pojma „mir“

Pojam „mir“, čiji je smisao prijeporan, jest stanje suprotno kretanju. Ali takvih pojava u svijetu nema. Sve što postoji, istodobno se kreće. Zato pojmu „mir“ u zemaljskim ili svjetskim kategorijama više odgovaraju pojmovi „sklad“ i „harmonija“. Svjetsko mnoštvo sačinjavaju različite razine kretanja pojedinosti i skupnosti. Kad se govori o skladu na zemlji, onda se najčešće misli na skladne i harmonične odnose među ljudima, društvima i zajednicama.

Arapska riječ „silm“ izvorno znači: potpunu predanost ili pokornost (ar. *istislam*) i prepuštenost (ar. *inqiyad*) jednom Bogu te napuštanje opiranja (ar. *tark al-munaza'at*). Prema tome, riječ „mir“ ima dva osnovna značenja: življenje u miru, (po)mirenje, odustajanje od ratovanja te pokornost i poslušnost Bogu Višnjem i propisima Njegove

⁶ U nas je stanje još poraznije. Rijetki su bili naši vjerski znalci (ar. *alimi*) koji su, imajući u vidu opći društveni i politički kontekst, otvoreno i meritorno pisali o značenjima nekih od ovih pojmova s gledišta islamskog učenja. Među njima se, na primjer, posebno ističu: reisul-ulema Džemaludin ČAUŠEVIĆ, Mehmed HANDŽIĆ, Muhamed E. Dž. HADŽIJAHIĆ, Abdullah ŠKALJIĆ, Hamzalija MEMIĆ i Husein ĐOZO. Međutim, danas se razumljivo povećao broj autora koji ova pitanja problematiziraju otvorenije i određenije.

vjere. Također, i jedno od Najljepših (Božjih) imena jeste „Mir“ (ar. *salam*). Džennet je i „kuća mira“ (*Daru al-salam*). Muslimani se pozdravljaju s riječju „mir“, a s njom će, također, ući u džennet, i u njemu će se tako pozdravljati. I kad završavaju propisana klanjanja (pet klanjanja u toku dana i noći) musliman/ka, okrećući glavu na desnu i lijevu stranu, odašilju pozdrav mira svemu oko sebe i prihvaćaju da budu u miru s njim. Na taj način, oni su mir u svojem robovanju jednom Bogu i u svojim društvenim aktivnostima.

2. Definicija pojma „rat“

Rat je, u suvremenom viđenju, međudržavni oružani sukob planiran, pokrenut i vođen primjenom svekolike sile.⁷ Ratu je osnovno da ima vojni karakter i da se u njegovu vođenju koriste različita oružja i oruđa. Danas su poznate različite vrste ratova kao što su: ekonomski, kulturni, medijski, psihološki i drugi. Suvremeni rat može se voditi i bez borbe koja znači sukob dviju strana, na primjer, kada jedna strana baca „pametne“ bombe, koristi navođene rakete i slično.

Potrebno je naglasiti da se pojam „rat“ razlikuje od pojma „džihad“⁸ koji se, s različitim svojim izvedenicama, spominje u Kur'anu Časnom trideset i četiri puta. Prvi pojam ima uglavnom svjetovni karakter, dok je drugi, ustvari, „jedinствeni vjersko-socijalni institut“ čija je osnovna svrha: ulaganje svih vrsta napora radi afirmacije osnovne kur'anske maksime - Bog nema (su)druga!, to jest podupiranja vjervanja u jednog Boga i obranu nepovredivih ljudskih vrijednosti. Imam Ibn al-Qayyim AL-DŽAWZI u djelu *Zad al-ma'ad* nabraja trinaest vrsta džihada. Također, dr. Jusuf AL-QARADAWI u svojem opsežnom djelu *Razumijevanje džihada: vrste i implikacije*,⁹ osim vojnog džihada, navodi i druge njegove vrste kao što su: džihad(i) protiv vlastitih slabosti, šejtana, društvene nepravde i pokvarenosti. Tako je džihad i ulaganje

⁷ Upotreba sile najčešće je praćena nasiljem čiji pojam se definira kao: „žustra i intenzivna upotreba sile“, „gruba ili smrtonosna fizička snaga ili akcija“, „neopravdana ili bez upozorenja primjena sile naročito protiv prava drugih“, „grubost ili neumjerenost u primjeni sile“ te „povreda nastala izvrtanjem značenja ili činjenica“; Seyyed Hosein NASR, „Islam i nasilje“, *Behar, časopis za kulturu i društvena pitanja*, 21, br. 105-106 (Zagreb: 2012.), 119-121.

⁸ Riječ „džihad“, jezično, znači: ulaganje napora ili podnošenje poteškoće. Prošireno je korištenje pojma džihada u značenju potpomaganja islamskog učenja i obrane nepovredivih vrijednosti zajednice muslimana.

⁹ Jusuf AL-QARADAWI, *Razumijevanje džihada: vrste i implikacije* (Sarajevo: Centar za dijalog „Vesatijja“ - El-Kalem, 1435. po H./2013.).

krajnjeg ljudskog napora na svim poljima, od znanstvenog, socijalnog, ekonomskog, obrazovnog, zdravstvenog do ekološkog. Na žalost, mnogi zanemaruju te vidove džihada svodeći ih samo na jedan - na oružanu borbu.

U vezi sa spomenutim su i drugi pojmovi koji se spominju u kur'anskom i hadiskom tekstu kao što su: oružana borba (ar. qital),¹⁰ nasilje (ar. 'unf)¹¹ i terorizam (ar. irhab).¹²

Ovo su neke od ustaljenih i općeprihvaćenih definicija pojmova „mir“ i „rat“.

3. Mir je počelo svega

S gledišta muslimanske tradicijske intelektualnosti Bog Višnji je Mir i vječno ishodište i utočište svemu. On se objavio stvaranjem svijeta, u kojem su obznanjena i raspoređena u obzorju Njegova imena, i stvaranjem čovjeka u kojemu se Njegova imena sabiru. Tako su svijet i čovjek načini postojanja preko kojih se Bog objavljuje i koji Ga svjedoče. Preko njih, kao načina postojanja, objavljuje se i Mir. Svekolikost kretanja posvjedočuje mir. Zato je mir izvorna i utočišna narav ukupnog postojanja. Redosljed je, u skladu s tim, od mira prema kretanju i od kretanja prema miru, pri čemu je Mir počelo svega: On je najveći i najpresudniji.

Muslim(an), ili čovjek pokoran jednom Bogu, vidi mir u svemu jer sva kretanja i mnoštva svjedoče mir i jednost. Svi pojedinačni odnosi – bilo oni između čovjeka i čovjeka, bilo između čovjeka i svijeta, bilo između čovjeka i društva – uvijek imaju jedan i isti Mir po kojem jesu. Za muslima(na) je odnos prema svijetu i ljudima u njemu odnos povjerenja: jer sve što je u nebesima i na zemlji, svjedoči Mir. Civilizacije su, prema tome, kao najobuhvatniji oblici povijesnih trajanja kultura ili pokazivanje jednog istog izvora, što znači Mira, ili, pak, poricanje i zaborav tog izvora.

Svaki čovjek počelno može svojom voljom i činjenjem postati primjer osposobljenosti da se u svim pojedinačnim, društvenim i svjetskim pojavama pozna ta istina o metahistorijskoj i metapojavnoj prisutnosti mira kao počela i ravnateljstva svega.

¹⁰ U Kur'anu se ta riječ s izvedenicama spominje 67 puta.

¹¹ Nije spomenuta u Kur'anu, već u brojnim hadisima.

¹² U Kur'anu se spominje samo u jednom ajetu (8,60) kojim se nalaže pripravljanje sve potrebne sile protiv neprijatelja.

4. Rat i mir u ljudskoj povijesti

Iako je mir počelo svega, „ovosvjetskost“ je ispunjena ratovima.¹³ Bog Višnji je uspostavio opće kozmičko pravilo kojim se čuva i zemlja i sve što je na njoj – pravilo suzbijanja ljudi, jednih drugima, kako bi se mogao održavati ljudski život. Na to pravilo upućuju dva kur'anska ajeta, u poglavljima „Al-Baqara“¹⁴ i „Al-Hagg“.¹⁵ Prema tome, realistično je učenje koje potvrđuje legitimnost upotrebe sile i legitimnost rata kao nužnosti suzbijanja ljudi, jednih drugima, zarad odbrane vjere, istine, slobode i svih drugih istinskih vrijednosti ljudskog života. Dakle, upotreba sile je legitimna i kada se suzbijaju nasilnici koji ljudima oduzimaju pravo na vjerovanje ili zlostavljaju vjernike zato što vjeruju. U spomenutom ajetu poglavlja „Al-Baqara“ Bog Višnji zahtijeva obranu svih hramova u kojima se spominje Ime Njegovo, odnosno čini sjećanje Njega: i manastira, i crkava, i sinagoga, i džamija, kako bilo kome ne bi bilo zabranjeno vršenje obreda njegove vjere niti bio prisiljavan promijeniti vjeru svoju.

Od samog početka povijesti, od vremena kada bijaše samo jedna porodica na zemlji - Adem i njegova djeca¹⁶ - postojao je zli silni i naspram njega dobri čestiti; postojali su Kabil i Habil (Kain i Abel) – kako ih imenuju tradicijske predaje. I u Kur'anu Časnom je navedeno potresno kazivanje o dva brata kad jedan od njih, nepravedno i nasil-

13 „Ovosvjetskost je ispunjena ratom, a ona određuje istorijski svijet – svijet određen nacionalnim državama, koje se pokazuju isključivo kao inkarnacija libido dominati... Rat i revolucija su jedina stvarnost poznata državi; država bi prestala da postoji onog trenutka kada ni jedno ni drugo ne bi moglo da se desi – čak i ako je to samo u obliku misli o ratu ili revoluciji. Država ni u jednom trenutku ne može spustiti mač.“ – Gil ANIDŽAR, *Jevrejin, Arapin: istorija neprijatelja* (Beograd: Beogradski krug & CZKD, 2006.), 224, nap. br. 4.

14 „... A da Bog ne suzbija ljude, jedne drugima, na Zemlji bi, doista, nered nastao, - ali, Bog je dobar svim svjetovima.“ (Kur'an, 2,251).

15 „... A da Bog ne suzbija neke ljude drugima, do temelja bi bili porušeni i manastiri, i crkve, i havre, i džamije u kojima se mnogo spominje Božije ime. A Bog će sigurno pomoći one koji vjeru Njegovu pomažu, - ta Bog je zaista moćan i silan.“ (Kur'an, 22,40).

16 Još od vremena spuštanja Adema, mir s njim, na zemlju i početka širenja roda njegova traje sukob među njegovim potomcima kao da je to nužan zakon života koji treba priznati i sudu njegovu se podčiniti. O toj neumitnoj istini kazuje Kur'an Časni od trenutka kada su Iblis i Adem sišli na zemlju: „... 'Sidite!' – rekospo Mi – 'jedni drugima ćete neprijatelji biti, a na Zemlji ćete boraviti i do roka određenog živjeti!'“ (Kur'an, 2,36); Muhammed Abu ZAHRA, *Nazariyyat al-harbf al-islam* (Al-Qahirah: 1429. h./2008.), 12-13.

nički, ubija drugog čije ruke nisu zlodjelo počinile. U to vrijeme nije još postojalo (ljudsko) društvo koje je moglo utjecati na brata ubojicu – kao što se danas govori – nego se Kabil pokorio svojoj razuzdanoj strasti koja čovjeka vazda na zlo navraća;¹⁷ njegova strast ga je navela da ubije brata svojega i on ga je ubio. Evo tog kazivanja: „I kazuj im vijest o dvojici Ademovih sinova, onako kako je bilo, kad su njih dvojica kurban (žrtvu) prinijeli, pa kad je od jednog bio primljen a od drugog nije, ovaj je rekao: ‘Sigurno ću te ubiti!’ - ‘Bog prima samo od onih koji su dobri’ - reče onaj. ‘I kad bi ti pružio ruku svoju prema meni da me ubiješ, ja ne bih pružio svoju prema tebi da te ubijem, jer ja imam na umu Boga, Gospodara svjetova. Ja želim da ti poneseš i moj i svoj grijeh i da budeš stanovnik u Vatri.’ A ona je kazna za sve nasilnike. I strast njegova navede ga da ubije brata svoga, pa ga on ubi i postade jedan od izgubljenih.“ (Kur’an, 5,27-30.).

U životu je prihvaćeno načelo: Protiv onih koji vjeruju u logiku sile a ne u silu logike potrebno je boriti se istom njihovom logikom jer zlo se zaustavlja zlom, a onaj koji je otpočeo, nasilnik je veći. Međutim, ovdje je potrebno podsjetiti i na kur’ansko usmjerenje: „Ako hoćete da na nepravdu uzvratite, onda učinite to samo u onolikoj mjeri koliko je vama učinjena; a ako otrapite, to je, doista, bolje za strpljive.“¹⁸

Moguće je, dakle, zaključiti da je s gledišta muslimanske tradicijske intelektualnosti priznata mogućnost izbijanja sukoba i ratova. Zato je nužno potrebno isplanirati sve aktivnosti kako čovjekova nepovrediva prava, a prije svih njegovo dostojanstvo, ne bi bila ugrožena. Također, potrebno je upotrebu sile ograničiti pravnim propisima i moralnim smjernicama kako ne bi izašla izvan područja pravde i milosrđa i da ne bi bila vođena samo instinktima bijesa ili zvijeri u čovjeku. Nužno je jasno odrediti cilj upotrebe sile, nakon čijeg ispunjenja se primjena sile mora zaustaviti i tako ne dopustiti ljudskim pohlepama, ili strahovima, ili emocijama da prekoračuju dozvoljene granice.

17 Strast čovjekova sklona je nasilju i neprijateljstvu, grijehu i nepravdi pa prelazi granice svoje žudeći za užicima i putenostima i, obuzeta vlašću, čašću i gramzljivošću. Zato narodi, jedni na druge, grubo nasrću i rat postaje opće stanje njihovo i zakon ljudskog života pa je upitno da li ga ijedan narod ili ljudska zajednica može izbjeći. U Kur’anu su pokazane slike brojnih ratova među minulim narodima... Ibn HALDUN o tome govori spominjući dvije vrste „legitimnog rata“ i dvije vrste „nelegitimnog rata“ i izvodi ovakav zaključak: „Rat traje otkad je Bog stvorio stvorenja; on je ljudsko stanje svakog naroda i svake generacije. Njegovo ishodište je, uglavnom, ili ljubomora i suparništvo ili nasilje; ili srdžba zarad Boga i vjere Njegove, ili srdžba zarad vlasti i nastojanje da se ona učvrsti i proširi.“ - Ibn HALDUN, *AL-Mukaddima*, 228.

18 Kur’an, 16,126.

5. Odnos muslimana s drugima jest mir a ne rat

Osnova odnosa muslimana prema drugima jest mir koji je, kako je istaknuto, izvorna i utočišna narav ukupnog postojanja. Primjena sile zarad uklanjanja zla ne isključuje se ako ne postoji nijedna druga održiva alternativa. Upotreba sile je zakonita samo kad se njom potvrđuje mir i pomaže istini protiv laži. Ali i tada se moraju poštovati etičke norme koje odlučno nalažu osnovni izvori islamskog učenja: Kur'an i sunnet.

Kad se pomno promisle naredbe koje su Božji Poslanik, neka su Božji blagoslovi i mir s njim, a poslije njega i prvi kalif Ebu Bekr (Abu Baqr), neka je Bog zadovoljan s njim, izdavali muslimanskim borcima kada su polazili u borbu,¹⁹ postaje očito da primjena ove uzorite islamske ratne etike zahtijeva poseban napor u modernom ratovanju koje se ne uklapa u te moralne standarde. Stoga neki smatraju da je ova islamska ratna etika u sadašnjem vremenu puka teorija i da se ne može primijeniti u realnom svijetu. Međutim, muslimani i drugi mirotvorci na to pitanje gledaju iz drukčije perspektive. Zato bi rat kao sredstvo trebalo zamijeniti nekim drugim alternativama za rješavanje sukoba. Kako je današnje ratovanje užasno razarajuće, rat bi sam po sebi trebao potpuno prestati postojati kao opcija u rješavanju sukoba, ako se svi mogu složiti slijedeći načelo pravednosti. Uistinu, opciju rata trebalo bi konačno odbaciti kao zastarjelu, baš kao što je to učinjeno, na primjer, s ropstvom! Jedno prosvijetljeno i odlučno javno mnijenje moglo bi nadjačati i podčiniti mentalitete koji su usmjereni k ratovanju. Ključ takva rješenja je u promjeni u ljudskim srcima. Kao što postoji jedna graditeljska uloga oprosta u međuljudskim odnosima, tako je isto to

¹⁹ Muslim u zbirci „Sahih“ bilježi hadis: „Krećite u borbu na Božijem putu i borite se protiv onog koji poriče Boga; krećite u borbu ali ne obmanjujte, ne kršite ugovore, ne masakrirajte i ne ubijajte djecu i monahe u samostanima!“ Sličan hadis bilježe Abu DAWUD i al-TIRMIZI. Malik prenosi od Ebu Bekra (Abu Baqr), neka je Bog zadovoljan s njim, da je oporučio svojoj vojsci: „... Naići ćete na ljude koji su se povukli u svoje čelije Boga radi, ostavite ih kao i to u šta su se i zarad čega su se povukli. Ne ubijajte žene, djecu i starce!“ Ibn Ja'la kazuje: „Borili smo se zajedno sa Abdurrahmanom ibn Halidom koji je doveo četiri svezana zarobljenika naredivši da ih tako svezane pogube. Vijest o tom slučaju stigla je do Ejjuba el-Ensari (Abu Ayyub AL-ANSARI) koji je rekao: 'Čuo sam Božijeg Poslanika, s.a.v.s., koji je zabranio takav način ubijanja. Tako mi Onoga u Čijoj je ruci moj život, kada bih imao i kokoš, ne bih je na ovaj način ubio!' Kada je to Abdurrahman čuo, oslobodio je ropstva četiri roba kao otkup za počinjeno djelo.“ (Zabilježio Abu DAWUD)

moguće u međunarodnim odnosima, pod uvjetom da je pravda, a ne sila, krajnji presuditelj. Loš je predznak to što je novi svjetski poredak obznanjen prilikom jednog širokog vojnog napada. Posljedične odluke prizivaju sumnju da ono što je novo u novom svjetskom poretku nije ništa više od starog poretka kojim predsjedava jedan protivnik, umjesto dva. Ovako o nužnosti prevladavanja opcije rata promišlja jedan od najpoznatijih muslimanskih boraca za mir u svijetu.²⁰

Na osnovi kazanog jasno je, kao što kazuje seyzed Hosein NASR, da je primjena sile, s gledišta islamskog učenja, opravdana samo u cilju „suprostavljanja centripetalnim tendencijama koje čovjeka okreću protiv onoga što čovjek jeste u svojoj nutarnjoj stvarnosti. Upotreba sile opravdana je samo u smislu čovjekovog vlastitog protivljenja i suprostavljanja svojoj strasti te neredu nastalom kao rezultat gubitka sklada i ravnoteže. Ali, tada upotreba sile nije nasilje: tada je to primjena silne volje i truda u smislu usklađivanja s Voljom Božijom te upokoravanje i potčinjavanje ljudske volje Božanskoj Volji. Iz tog pokoravanja i potčinjavanja (ar. teslim) proistječe mir... Samo s takvom predanošću moguće je kontrolirati nasilje i upokoriti zvijer urođenu u prirodu posrnulog čovjeka, kako bi čovjek mogao živjeti u miru sa sobom i svijetom, jer živi u miru s Bogom Višnjim.“²¹

Zaključak

S gledišta muslimanske tradicijske intelektualnosti osnova odnosa među ljudima je mir a ne rat. U njoj su pojmovi mira i rata precizno određeni; propisan je i način vođenja rata i postupanja prema neprijatelju. Rat se dopušta samo zarad odbijanja agresije i obuzdavanja oholosti agresora. Rat ne suprotstavlja narode nego vojske, i stoga se vodi samo protiv onih koji sudjeluju u aktivnom neprijateljstvu. To se o neprijateljstvo objektivno ograničava na aktivno ratište. I vrijeme trajanja rata je ograničeno.

Rat koji je legitiman s gledišta muslimanske tradicijske intelektualnosti mora biti „pravedan po svojim motivima, obrambeno-oslobodilački po svom cilju, častan po načinu vođenja i postupanja prema neprijatelju, te mirotvoran po svom krajnjem ishodu“. Zato i ratnici moraju svoje postupke na ratištu uskladiti s najvišim moralnim vri-

²⁰ Hassan HATHOUT, *Čitanje muslimanskog uma* (Sarajevo: Dobra knjiga, 2013.), 118-119.

²¹ Seyyed Hosein NASR, „Islam i nasilje“, 121 (s neznatnim izmjenama).

jednostima. Protivnik ili neprijatelj je, također, Božje stvorenje i kao takav sudjeluje u ljudskom bratstvu pa se prema njemu ne može se postupati neljudski. Ta velikodušnost prema neprijatelju vid je sjećanja na Božju dobrotu prema čovjeku, ali ona ni u kojem slučaju ne isključuje primjenu strogosti prema lošima. Jer milosrđe prema njima predstavlja nepravdu i povredu Božje volje, odnosno predstavlja grijeh. Ta univerzalna etička pravila u vođenju rata sadržana su u izvornom tradicijskom učenju jer ona proistječu iz uzvišene ideje Božje jednosti, jedinstva istine i ljudskog roda i izvorne tradicijske koncepcije svijeta, čovjeka i smrti.

THE USE OF FORCE SEEN FROM A TRADITIONAL MUSLIM INTELLECTUAL PERSPECTIVE

Summary

From a traditional Muslim intellectual standpoint the basis for relations among people is peace. The use of force is not excluded if there are no viable alternatives to the rejection of violence. The way force is used and the way an antagonist is treated are prescribed.

In the Holy Qur'an, the term "peace" (ar. silm), with its derivatives, is mentioned over a hundred times. Peace is the original and authentic nature of existence. Everything that moves and breathes bears witness to peace and oneness. This is why "peace" in the earthly or worldly sense is more correctly described as "accord" or "harmony". All individual relations – whether those between two human beings or those between human beings and nature or those between human beings and the rest of society – always have their existence in this one and indivisible peace.

The word "war" (ar. harb), with its derivative forms, is mentioned six times in the Holy Qur'an. The war, which afflicts "this world" disturbs peace, and is therefore undesirable of itself. It is legitimate only when it confirms peace and when it helps truth against lies. War is the province of soldiers not civilians, and is therefore conducted only against those who participate in active hostilities. These hostilities are objectively limited to the battlefield. The duration of a war is limited to the period required to fulfil its goal, and the goal is to oppose aggression and control the arrogance of the aggressor.

Key words: *peace, war, jihad, justice, truth.*

Translation: Darko Tomašević and Kevin Sullivan